

Siker és továbbtanulás? Diplomaszerzés a siker kulcsa?

Egy országos reprezentatív kutatás adatainak elemzése

Dombi Annamária

■ Jelen kutatás fókuszában a fiatal, továbbtanulásban érintett felnőttek siker hívószóra adott szóasszociációinak vizsgálata áll. A korábbi szakirodalmi adatokhoz hasonlóan az asszociációk között nagy arányban szerepelnek a pénzzel, munkával, tudással, családdal kapcsolatos kifejezések. A megkérdezettek szüleinek iskolai végzettsége alapján elkülönített csoportokban azonban már különbségek találhatók aszerint, hogy az említett kifejezések milyen arányban szerepelnek a válaszok között. ■

Bevezetés

Az elmúlt években számtalan felsőoktatást érintő szerkezeti és finanszírozási átalakításnak lehettünk tanúi. A költségterítéses és ösztöndíjas helyek arányának megszabásával kapcsolatban feléledő társadalmi diskurzusokban ismét szóba került a társadalmi mobilitás lehetősége a felsőoktatáson keresztül. Kérdésként merült fel, hogy az alacsonyabb szocioökonómiai státuszú diákok milyen eséllyel nyerhetnek el felsőoktatási helyeket, ha a járulékos költségek mellett (tankönyvek, jegyzetek, lakhatás, utazás) a képzést is önerőből kell finanszírozniuk a családoknak. Ezzel összhangban fontos téma, hogy milyen mértékben és hogyan kapcsolódik össze a társadalom tagjainak fejében a siker és a diploma megszerzése; siker-e az iskolai kiválóság és előrehaladás vagy maga a tudás és annak megszerzése.

Jelen vizsgálatunk fókuszában a siker szociális reprezentációjának feltárása áll. Mit gondolunk ma Magyarországon arról, hogy *mi a siker*. Adataink elemzésekor fontos háttértényezőnek tartjuk a témában a megkérdezettek családi hátterét. Jelen kutatásunk a sikerreprezentációk feltérképezése mellett arra irányul, hogy vannak-e különbségek az eltérő társadalmi hátterű csoportok asszociációiban, és ezek a különbségek a siker fényében mely területekre vonatkoznak.

Mi a siker? Sikerpercepciók Magyarországon

A siker témakörével mélyebben először Ichheiser foglalkozott a szociálpszichológiában már a '20-as, '30-as években. A téma feldolgozására komplex megközelítést alkalmazott; foglalkozott az attribúciókkal, különválasztotta a képesség személyes és külső feltételeit. Megközelítése rendszerjellegű volt. Modelljében a személyes diszpozíciók mellett szerepet kapott az éntudat, önértékelés, társadalmi faktorok; ezen belül is jelentős súllyal az a tényező, hogy az adott társadalmi kontextusban milyen siker-ideológiák dominálnak (Ichheiser, 1943).

A különböző kutatásokban a siker operacionalizálása megjelenik, mint elérendő cél, melynek háttérben motiváció áll, illetve a sikeres emberekről szóló sztereotípiák, amelyek aspirációt jelentenek a különböző generációk számára. Az aktuális teljesítmény is mutatója lehet a sikerességnek. Jelentős szerepe van a környezet elismerésének, ebben az értelemben a társadalmi pozíciónak, amely kötődik a társadalmi felemelkedéshez. Egy közösség sikerrel kapcsolatos szociális reprezentációi pedig meghatározhatják, hogy egyáltalán miről gondolkodunk, mi válik számunkra beszédtemává, ezáltal lehetséges célkitűzéssé.

Magyar serdülő mintán folytatott kutatásból kiderült, hogy a tizenhat-tizenhét évesek sikerdefinícióját jelentős mértékben meghatározta a pénz és a hírnév, az önmegvalósítás ehhez képest kevésbé volt jelentős. A sikeres ember szükséges tulajdonságai között nagy súllyal szerepelt az aktivitás, kitartás, magabiztosság és határozottság (Szabó, 2012). Kutatásunk szempontjából kiemelhető eredmény, hogy a serdülők által megemlített sikerszakmák általában felsőfokú végzettséghez kötődnek. A környezeti, társadalmi hatásokra pedig az utal, hogy a Gallup 1998-as (idézi Szabó, 2012) felmérése alapján a siker záloga a megfelelő nexusok megléte. A jó kapcsolatokat a serdülők is fontosnak tartották (Szabó, 2007).

Váriné és Solymosi (1999) kutatási eredményei szerint az általában vett sikeres ember képe negatívabb, mint a személyesen ismert „sikeremberé”. A különböző szakmákat képviselő válaszadók adatainak elemzéséből látható, hogy az autosztereotípiák is hatást gyakorolnak a sikerfelfogásra, de fontos közös eleme a sikerképnek a gazdasági sikeresség megléte.

Az iskolai előrehaladás, társadalmi felemelkedés szempontjából kiemelendő tényező, hogy a pedagógusok, akik kulcsszerepet játszanak a diákok fejlődésében, milyennek látják a sikeres tanulókat. Szabó (2007) sztereotípiák kutatásából kiderül, hogy a sikeres diák esetében a pozitív tulajdonságok vannak előtérben, amelyek a humánussággal kapcsolódnak össze (a sikeres pedagógus képéhez hasonlóan), de a versengés is fontos szerepet játszik sztereotípiájukban. A serdülők egyébként (Szabó, 2012) az intellektuális képességek mellett az iskolai előremenetelt is fontos tényezőnek tartják a sikeresség szempontjából.

Fontos kutatási kérdésként merül fel, hogy az egyén tágabb és szűkebb környezetének – akár serkentő, akár gátló értelemben – mekkora szerepe van az egyéni felemelkedésben, sikerességben, valamint az oktatás milyen pozitív (esetleg negatív) hozzájárulással járul hozzá az egyéni életutakhoz.

Kulturális háttér és oktatás összefüggései

A kulturális tőke és iskolázottság kapcsolatával foglalkozik Pierre Bourdieu (1978), aki a kulturális tőke fogalmát egyfajta környezetben meglévő „javakkal” azonosítja. Ezek lehetnek bensővé tett készségek, tárgyasult kulturális javak (könyv, rendelkezésre álló technikai eszközök, oktatási infrastruktúra) vagy intézményesült állapotban megvalósulóak – ilyen például az elért titulus.

A kulturális tőke szempontjából tehát nagy jelentősége van annak, hogy ki milyen családi körzből, társadalmi rétegből származik, hiszen az ott elsajátított kompetenciák elősegítik a későbbi sikeres továbbtanulást és pályát, hiányuk pedig gátolja az egyént a továbbhaladásban. Ezek a gátak adódhatnak anyagi helyzetből (egyre kevesebb az ösztöndíjas hely, fizetni kell a lakhatásért, utazásért, tankönyvekért, korlátozottak a kollégiumi férőhelyek), iskolázottsági lemaradásból, származásból. Természetesen ezek a tényezők egymással kölcsönhatásba lépnek és összefüggenek.

Bourdieu (1978) kulturális reprodukciós elmélete oktatási rendszerrel összefüggésben arról beszél, hogy az iskola jutalmazza, ezáltal megerősíti a kulturális tőkéből származó előnyöket, így termelve újra a diákok társadalmi helyzetét.

Már általános iskolában is megjelenő származási előítéletekkel foglalkozott kutatásában Kende Ágnes (2013), és azt találta, hogy a roma tanulóknak teljesen nyílt előítéletekkel ritkán kellett megküzdeniük, de a pedagógusok válaszaiból egyértelműen kiolvasható volt az előítéletesség, amelyet genetikai, kulturális okokra vezettek vissza a megkérdezettek, emiatt az érintett diákoknak averzív távolságtartással és a vélt másságuk legitimizációjával kellett megküzdeniük. A negatív sztereotípiák következtében tehát nagyon nehezítetté válik az előrehaladás, felemelkedés, iskolai sikerek elérése.

Gerő Zsuzsanna (2006) munkatársaival a hetvenes években a kisegítő iskolák helyzetét mérte fel. Azt találták, hogy a kedvezőtlenebb társadalmi csoportból származó gyerekeket (sok esetben roma származásúakat) az indokolhatónál nagyobb arányban utalták kisegítő iskolába, címkézvén őket szellemi fogyatékosoknak. Az interjúkból kiderült, hogy ez stigmát jelent egy egész életre és gátolja a későbbi sikeres munkahelyi integrációt, felerősítve így a már amúgy is meglévő sztereotípiákat.

Gerőék (2006) másik hetvenes években lefolytatott kutatása az egyén által észlelt lehetőségeket tárja fel gyermekmintán, rajzelemzés módszerével. Az egy földrajzi területről, de különböző társadalmi csoportból származó kisiskolások ház rajzait összehasonlítva világosan látszik, hogy a legkedvezőbb helyzetben lévők vágyódnak el leginkább, ők azok, akik a pozitív kimenetelű változást egyáltalán elképzelhetőnek látják.

Bourdieu (1978) kulturális reprodukciós elméletével ellentétben a mobilitással kapcsolatos kutatások azt vizsgálják, hogy a különböző társadalmi csoportok tagjainak mikor, hol, mekkora esélye van a társadalmi felemelkedésre, hiszen társadalmi mobilitásról akkor beszélünk, ha az egyén vagy családja társadalmi helyzete módosul, megváltozik (Andorka, 1982). A jelenségek leíró vizsgálatán túlmenően fontos tényező, hogy a társadalomnak mi erről a percepciója.

Egy hazánkban lezajlott reprezentatív felmérésből kiderül, hogy a válaszadók jelentős mértékben elfogadják azt az állítást, hogy a „gazdagok gazdagodnak, a szegények csak szegényednek” és „behozhatatlan azok előnye, akik jobb módú és műveltebb családban születnek”. Hasonlóan magas volt az elfogadása annak a tételnek is, hogy a „siker itt nem a munkától, hanem a kapcsolatoktól függ” (Hunyady, 2002).

Mobilitás esetén előfordul, hogy az egyén vagy a család viszonylag zökkenőmentesen, azonnal alkalmazkodik az új helyzethez, azonban előfordulhat, hogy a kiindulási helyzet továbbra is rányomja a bélyegét az egyénre, illetve családra. Andorka (1975) ezek mellett harmadik lehetőségként említi, amikor a családok olyan speciális helyzetbe kerülnek, amelyet sem a származási, sem az elért körülményekkel nem lehet magyarázni.

A társadalmi mobilitás elméleteivel összhangban érthető, hogy milyen fontos szerepe van az iskolai környezetnek, továbbtanulásnak. Kérdés, hogy a különböző társadalmi csoportokból érkező fiatalok milyen eséllyel indulnak a felsőoktatási helyekért folytatott küzdelemben, mekkora valódi esély kínálkozik a mobilizációra. Az egyetemi felsőoktatási képzésbe való bekerülés, továbbtanulási szándék azért is fontos kérdés, mert egyre feljebb tolódik az a szint, amely igazán jó lehetőségeket biztosít a munkaerőpiacon.

Tudható az is, hogy a kilencvenes évek végéig a magyar felsőoktatás zárt volt, csak kevesen tanulhattak tovább a jelentkezők közül, később pedig folyamatosan bővült a helyek száma. (Fábri, 2008).

Fókuszcsoportos kutatásunk eredményei (Dombi, 2014) pedig arra utalnak, hogy a diploma sokak fejében egyfajta „minimumként” reprezentálódik, amely megalapozza a későbbi elhelyezkedési esélyeket, valamint kiugrási lehetőséget is jelent.

Kiss Paszkál (2008b) tanulmányában írja, hogy a felsőoktatásba történő jelentkezés súlya nagy, hiszen a leendő hallgató elkövetkezendő 3–5 évét nagymértékben befolyásolja. Az első diploma megszerzésének fontos identitásformáló szerepe van, meghatározza a jövőbeli életmódot és foglalkoztatásbeli kilátásokat. A döntést több éves felkészülés előzi meg. Az idézett elemzés empirikusan is alátámasztja, hogy a felvételiben együttesen van jelen a társadalmi helyzet, egyéni stratégia, egyéni igényszint, valamint a megmért teljesítmény hatása. Az egyén jellemzőin kívül természetesen a társadalmi hatásoknak is hatalmas szerepe van. Kiss Paszkál (2008a) a falusi fiatalok helyzetét vizsgálva mutat rá, hogy megküzdve a jelenlevő társadalmi akadályokkal felsőfokú tanulmányaikat el tudják kezdeni, de továbbtanulási szándékaik meghatározott intézménytípusok, régiók, szakterületek felé irányulnak.

A társadalmi mobilitás szempontjából fontos adalékként jelenik meg, hogy településtípusokat összevetve mely tantárgyakat választják inkább a felvételizni szándékozók. A községben élők esetében ezek a földrajz, német, informatika voltak, amelyek utalnak mérnöki–természettudományos irányultságra. A nagyvárosban élő jelentkezők esetében az angol–kémia volt népszerű párosítás, amely gazdasági vagy egészségtudományi–orvosi irányban történő felvételi szándékot jelez (Kiss, 2008a).

Nemi hatás és mobilitás szempontjából pedig érdemes figyelembe venni, hogy azokon a képzésterületeken csökkent az ösztöndíjas helyek aránya, amelyeken a nők felülreprezentáltak (alapképzésben ez a gazdaságtudományi, társadalomtudományi, bölcsész-tudományi terület), így az ő jelentkezésükre ez nagyobb hatást gyakorol ebben az esetben,

mint a férfiakéra. A két nem jelentkezői között nem volt demográfiai eltérés a vizsgált 2012-es felvételi időszakban, de a női jelentkezők nagyobb arányban rendelkeznek nyelv-vizsgával. Az alapképzésben a férfiak, a többi három képzési szinten a nők felülreprezentáltak. (Garai, 2012).

Társadalmi mobilitás szempontjából érdemes megvizsgálni, hogy a legalacsonyabb státuszú szakok (a bejutáshoz szükséges pontszámok alapján a népszerűségi lista végén találhatóak) jelentkezői, illetve a felvettek milyen demográfiai jellemzőkkel írhatók le. Ezek az alacsony pontátlagú szakokon erőteljes volt a községi felülreprezentáltság, valamint hátrányos helyzetért sokkal többen kaptak többletpontot, mit a többi szakon. A nappali szakos hallgatók szüleinek iskolai végzettsége összességében magasnak tekinthető. Az anyák 42,8%-a, az apák 36,1%-a felsőfokú végzettséggel rendelkezik. A legalacsonyabb státuszú szakok esetében ez az arány sokkal alacsonyabb; az anyák 31,2%-a rendelkezik diplomával, az apáknak pedig 20,1%-a. Elmondható, hogy a vizsgált szakok hallgatói között kisebb a jó anyagi helyzetűek aránya az átlagpopulációhoz képest (Kiss, 2013).

Gátló tényezőként fontos megemlíteni, hogy Boudon (1974) szerint nem az iskola teremti önmagában az esélyegyenlőtlenséget, hanem ráerősít a már meglévő különbségekre. Az iskola tulajdonképpen pozitívan diszkriminálja a magasabb státuszú diákok szocializációját. Boudon (1974) úgy vélekedik, hogy a különböző társadalmi rétegekből származók racionális döntéseket hoznak, mérlegelnek, hogy mennyire éri meg tanulni, továbbtanulni, az egyenlőtlenségek mögött így különböző életstratégiák húzódnak meg; a különböző társadalmi rétegből származókra eleve más aspirációk jellemzőek.

Szociális reprezentáció

A szociálpszichológia területén a nyolcvanas években jelentős újításként hatott a Moscovici által kidolgozott szociális reprezentációs elmélet. A szerző (2002) elméletében a reprezentációalkotás során a közösségeknek van jelentős szerepe, akik a kommunikáció folyamata során közös jelentéseket dolgoznak ki, adnak át a világ megértéséhez, és ezzel referenciakeretet nyújtanak a viselkedéshez is, valamint biztonságos hátteret adnak a világ megértéséhez. Ezek a reprezentációk a régebbi korok mítoszainak és hiedelmeinek felelnek meg.

Vizsgálatukat fontosnak tartjuk, hiszen ezek a reprezentációk hatást gyakorolnak a motívációkra, valamint az egyén viselkedésében is megtalálhatjuk lenyomatukat, emellett ezek tematizálják azt, hogy miről és hogyan gondolkodunk, beszélünk, és ezeknek nagy szerepe lehet a felsőoktatás képének, a továbbtanulási aspirációknak a vizsgálatánál.

Az, hogy a szociális (társadalmi) reprezentáció elválik az egyéni kognitív sémáktól, tetten érhető abban, hogy a két folyamatot eltérő mechanizmusok hozzák létre. Az egyén kognitív folyamataitól eltérően a szociális reprezentációk interperszonális folyamatok során jönnek létre, így ezek nem is vizsgálhatóak az egyénen belül (Kiss, 2009).

A szociális reprezentáció–szerveződésre jellemző, hogy a központi magot perifériás tartalmak veszik körül, amelyek különböző távolságban helyezkedhetnek el a centrális tartalomtól. A központi mag tartalmazza a konszenzuális vélekedéseket, amelyben egységes álláspont

tükröződik. Ez jelenti tulajdonképpen a reprezentáció alapkövét; itt kristályosodik ki a konszenzuális tudás. A perifériás tartalmak kiegészítő elemeknek tekinthetők, amelyekben megragadhatóak a csoportok közötti különbségek és árnyalják a jelentést (Moscovici, 1961).

A továbbtanulással, felsőoktatással, sikerrel kapcsolatban szociális reprezentációs értelemben is jelentős szerepe van annak, hogy ki „honnan jött”. A családon belül a sikerességgel kapcsolatos reprezentációk meghatározhatják az egyén továbbtanulási, pályaválasztási aspirációit. Jelentős hatása lehet annak is, ha egy családban generációk óta, soha nem szerepelt például a továbbtanulás, diplomaszerzés, azaz a továbbhaladás ezen aspektusa nincs is benne a közös tudásban és a mindennapi kommunikációban, ezáltal elérendő céllá sem válhat.

Kérdésfeltevés

Kutatásom központi kérdése, hogy a különböző társadalmi csoportok tagjai (szülők iskolai végzettsége alapján képezve kategóriákat) mire asszociálnak a siker szó hallatán, illetve milyen töltetűek (pozitív, negatív, semleges) az általuk megnevezett kifejezések, és mely sikerterületen ragadhatóak meg a csoportok közötti különbségek.

Elemzésemhez az ELTE PPK Pszichológia Intézetének Társadalmi Kommunikáció Kutatócsoportjának az Oktatási Hivatal támogatásával készült tudomány- és felsőoktatásképpel kapcsolatos vizsgálatának országos reprezentatív lakossági (felnőtt) mintája szolgáltatott adatokat, az adatfelvétel kérdezőbiztosok segítségével személyes megkeresés alapján történt.

A jelen tanulmányban vizsgált sikerrel kapcsolatos szociális reprezentációk feltárásához és feltérképezéséhez szóasszociációs módszer szolgált alapul, amely egy projektív technika. A válaszadóknak a siker hívószóra kellett megnevezniük azt a három szót, amely legelőször eszükbe jut.

A siker szociális reprezentációinak feltérképezéséhez jelen tanulmányban a siker szóra adott első szóasszociációk eloszlásában megfogható csoportok közötti különbséget vizsgálom. A csoportképzés alapja jelen esetben a szülők iskolai végzettsége ugyanazon a generáción belül, amely a kulturális háttér mutatójaként szolgál.

A szülők egymáshoz viszonyított végzettségi szintje hasonló, ezért a csoportbontáshoz három kategóriát hoztam létre a továbbtanulás témájában leginkább érintett tizennyolc–harmincnégy éves korosztályt vizsgálva.

Az alábbi táblázatban részletesen látható a csoportképzés elve. A szülői háttér hatásának maximalizálása érdekében a csoportosítás elve az azonos szülői végzettség volt; így a mintánk 174 fő (50,8% férfi) sikerasszociációit tartalmazza, amely a válaszadások hiánya miatt 141 asszociációt tartalmaz. Fontosnak tartottam, hogy a családi közeget a kutatási hagyományoktól eltérően ne csak az apa, hanem mindkét szülő iskolai végzettségének feltárása segítségével határozzuk meg.

1. táblázat. A szülők iskolai végzettségének operacionalizálása

Alacsony iskolai végzettség operacionalizálása	Középfokú iskolai végzettség operacionalizálása	Magas iskolai végzettség operacionalizálása
anya és apa kevesebb, mint 8 általános iskolai osztályt végzett	anya és apa szakközépiskolát, technikumot végzett	anya és apa főiskolai diplomával rendelkezik
anya és apa 8 általános iskolai osztályt végzett	anya és apa gimnáziumot végzett	anya és apa egyetemi diplomával rendelkezik
anya és apa szakmunkásképzőt, szakiskolát vagy szakképző iskolát végzett	anya és apa felsőfokú szakképzést végzett	anya és apa doktori fokozattal rendelkezik
103 fő	55 fő	16 fő

Vizsgálati módszer és eredmények

A vizsgálat első lépéseként az összes első helyen szereplő szóasszociációt (141 szó a válasz-megtagadás miatt) vizsgáltam, még kategorizáció alkalmazása nélkül, csupán a nagyon hasonló jelentésű szavakat vontam össze (például sok pénz–pénz, munka–munkahely). Ebben az esetben a fentebb említett csoportok válaszait még egyben kezeltem. Az eredményt az alábbi szófelhőn szemléltetem, ahol a szavak nagysága a megjelenésük gyakoriságát mutatja. A válaszok között rengeteg különböző szó szerepelt, így a vizsgált populációban a leggyakrabban említett munka asszociáció is csak az összes kifejezés 8,5%-át jelenti. A munka mellett a pénz (7,1%), tudás (5,6%) szavak jelentek meg a legnagyobb gyakorisággal.

1. ábra. A sikerre adott első szóasszociációk megjelenítése szófelhőben

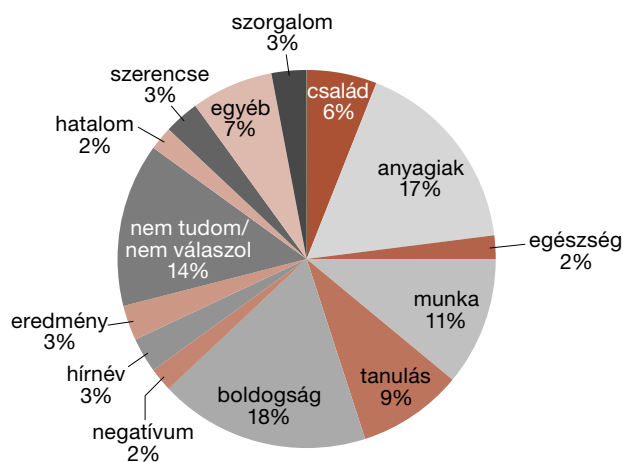
A szöveghőben látható kifejezések túlnyomó többsége értelmezésem szerint pozitív tartalmú, de a válaszadóknak is feladatuk volt a saját maguk által adott kifejezések értékelése. A megemlített asszociációk 86%-a pozitív, 6%-a negatív, 8%-a semleges volt.

Az elemzés második lépéseként, a vizsgált kifejezések sokszínűsége miatt a szóasszociációk tartalmát figyelembe véve, jelentéseket összevonva, tizennégy kategóriát alakítottam ki, amelyek a következők voltak: Család (például: gyerekek, felneveltem a gyerekeim, unokák); anyagiak (például: jövedelem, pénz, meggazdagodás); egészség (konkrétan az egészség szó megnevezése); munka (karrier, jó munkahely, szakmai); tanulás (értelem, képzettség, jó vizsga); boldogság, illetve valamilyen pozitív lelki állapot megnevezése (öröm, elégedettség, elismertség); negatívum konkrét említése (elérhetetlen, rablóbanda, nem sokban van része); hírnév (csillogás, ragyogás, közszereplés); valamilyen konkrét eredményre utaló válaszok kategóriája (eredmény, megvalósítás, jól csinált valamit), hatalom megnevezése. Külön kategóriát képez a szerencse, mint az egyéntől független külső, kontrollálhatatlan tényező, illetve a szorgalom („dolgozz meg érte”), mint belső tényező, amely felett kontrollal rendelkezünk. Külön kategóriát képeznek az egyéb válaszok, melyeknek részét képezik a csupán egy-egy válaszadó által említett kifejezések (horgászat, nyaralás, volt zenekarom). A szóasszociációk között jelentős helyet foglalnak el mindhárom csoportban a nem tudom (nem válaszol) válaszok is.

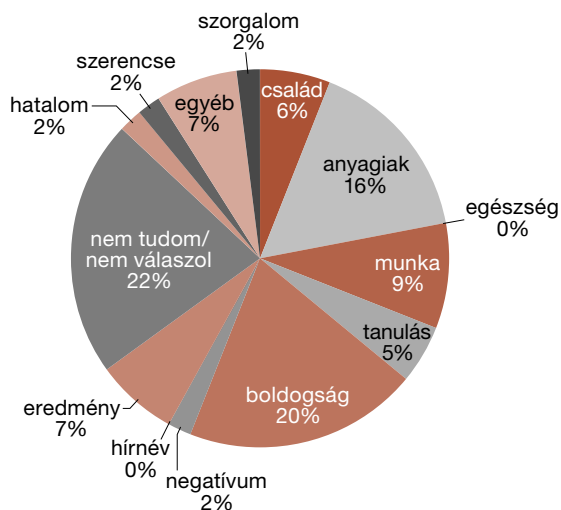
Az említett kategóriák csoportonkénti eloszlását az alábbi diagramokon szemléltetem.

Az alacsony iskolai végzettségű szülők gyermekeinek csoportjában az asszociációk 18%-a esett a boldogság, 17% az anyagiak, 11%-a munka, 9% pedig a tanulás kategóriájába, ahogy az első diagramon is látható.

2. ábra. Az alacsony iskolai végzettségű szülők gyermekeinek válaszaik kategóriákba rendezve

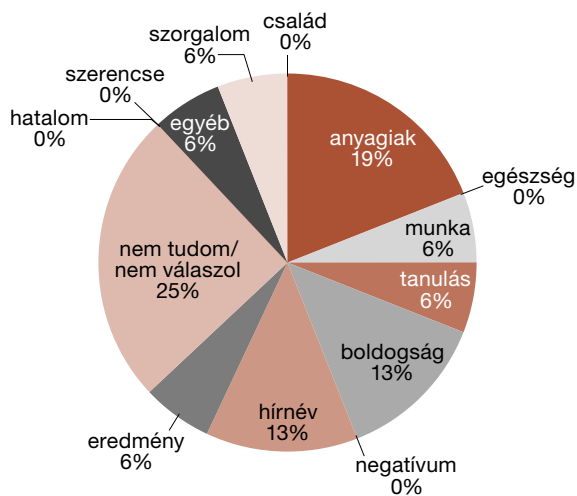

3. ábra. A középfokú iskolai végzettségű szülők gyerekeinek válaszai kategóriákba rendezve

A harmadik ábráról leolvasható, hogy a középfokú iskolai végzettségű szülők gyermekeinek csoportjában is a legnagyobb elemszámú kategória a boldogság (20%), ezt követi az anyagiak kategória (16%), a munka (9%), majd a tanulás (5%). Megfigyelhető, hogy a sorrend azonos az előző vizsgált csoporthoz képest, a különbség a százalékokban ragadható meg.

4. ábra. A magas iskolai végzettségű szülők gyerekeinek válaszai kategóriákba rendezve

Eltérő a sorrendiség a harmadik vizsgált csoportban, amelyet a magas iskolai végzettségű szülők gyerekei jelentik. Az ő esetükben a legtöbbet említett kategória az anyagiak voltak (19%), ezt követi a hírnév (13%) és boldogság (13%). A munka, tanulás, eredmény, szorgalom kifejezések gyakorisága pedig megegyezik (6%).

Diszkusszió

Csoportok között különbséget jelent, hogy az egészség, mint siker asszociáció csak az alacsonyabb iskolai végzettségű szülők gyerekeinek válaszai között jelent meg, igaz csak az asszociációk 2%-ában. Különbségként jelenik meg, hogy a hírnév kategória pedig a középfokú iskolai végzettségű szülői háttérrel rendelkezők csoportjában nem jelentkezik. A magas iskolai végzettségű szülők leszármazottjainak csoportjában volt a legalacsonyabb a kategóriák száma. Feltűnő, hogy a család, egészség, hatalom, szerencse, illetve negatív tartalmak kategóriáiban nem is születtek válaszok az ő esetükben.

Szembetűnő, hogy mindhárom kategóriában gyakori volt a válasz megtagadása, illetve a „nem tudom” (nem ad választ) válasz, azaz az asszociáció hiánya. Ez az arány az alacsonyabb iskolai végzettségű szülőkkel rendelkezők kategóriájában jelentősen alacsonyabb (14%) a másik két csoporthoz képest; a középfokú végzettségű szülők gyerekeinek csoportjában ez az arány 22%, a magas iskolai végzettségű szülők gyerekeinek csoportban pedig 25%. Ez az eredmény utal arra, hogy a válaszadók a siker elvont és szakirodalom alapján is komplex jelentéstartalmával keveset foglalkoznak a hétköznapi életben, erről mozgósítható tudásuk nincs.

A kontraszelekció élményére is a siker elérhetetlenségére utaló adat, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségű szülők gyerekei csoportban a válaszadók 12,4%-a saját értékelése szerint negatív tartalmú választ adott, a középfokú iskolai végzettségű szülők gyerekeinek csoportjában ez az arány az előzőhöz képest jelentősen alacsonyabb, csupán 1,9% százalék, a magas iskolai végzettségű szülők gyerekeinek csoportjában pedig 6,3%.

Az idézett szakirodalomban is megjelenő kategóriák – pénz, tanulás, munka – jelen válaszadók esetében is megjelennek. Fontos adat a társadalmi felemelkedés szempontjából, hogy a siker–tanulás asszociációs kapcsolat éppen az alacsonyabb végzettségű szülői háttérrel rendelkező diákoknál jelent meg legnagyobb arányban (9% szemben az 5 és 6%-kal). Kiemelendő még, hogy a szerencse egyedül a magas iskolai végzettségű szülők gyerekeinek válaszai között nem jelent meg, náluk hiányzott az általam „negatív” elnevezett kategória is. Ez az eredmény jól összecseng a kontraszelekció percepciójával. A fogalom arra utal, amikor egy csoport nem aknázza ki megfelelően, sőt el is vesztegeti az emberi erőforrásokat, ezáltal előrehaladása elmarad az optimálistól. Egyéni szinten ez azt jelenti, hogy a kulcspozíciókba nem érdem és teljesítmény szerint kerülnek az emberek (Hunyady, 2002).

Hivatkozások

- Andorka R. (1975): A társadalmi mobilitás kutatás. In: Kulcsár K.: *A szociológia ágazatai*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 95–114.
- Andorka R. (1982): *A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Boudon, R. (1978): *Education, Opportunity, and Social Inequality: Changing Prospects in Western Society*. Wiley Interscience, New York.
- Bourdieu, P. F. (1978): *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Gondolat, Budapest.
- Dombi A. (2014): A diploma, mint a társadalmi felemelkedés eszköze. *MPT XXIII. Nagygyűlésén elhangzott előadás*, Marosvásárhely, 2014. május 15-17.
- Fábrí I. (2008): Kik tanulnak tovább? *Felsőoktatási Műhely*, 2008/2.
- Garai O. (2012): A nők felvételi jelentkezésének sajátosságai. *Felsőoktatási Műhely*, 2012/2.
- Gerő Zs. – Csanádi G. – Ladányi J. (2006): *Mobilitási esélyek és a kiegészítő iskola*. Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- Hunyady Gy. (2002): A kontraszelekció pszichológiája. *Magyar Pszichológiai Szemle*, LVII.3. 397–434.
- Ichheiser, G. (1943): Ideology of success and the dilemma of education. *Ethics*, 53/2. 137–141.
- Kende Á. (2013): Normál gyerek, cigány gyerek: Általános iskolai pedagógusok percepciója cigány gyerekekről, többségi-kisebbségi viszonyokról, együtt tanulásról és elkülönítésről, *Esély: társadalom-és szociálpolitikai folyóirat*, 24/2. 70–82.
- Kiss L. (2013): „Alacsony státuszú” szakok az alapképzésben. In: Garai O. – Veroszta Zs. (szerk.): *Frisssdiplomások 2011*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft.
- Kiss P. (2008): Falusiak (és nem falusiak) a felsőfokú tanulmányaik kezdetén. *Felsőoktatási Műhely*, 2008/1.
- Kiss P. (2008): Tervek, eredmények és kompromisszumok: bejutás a felsőoktatásba. *Felsőoktatási Műhely*, 2008/4.
- Kiss P. (2009): Szociális reprezentáció, ahogy a közösség megszelídíti az ismeretlent. *Pedagógusképzés*, 7(36). 87–101.
- Moscovici, S. (1961): On Social Representation. In: Forgas, J. P. (Ed.) *Social Cognition*. Academic Press, London.
- Moscocivi, S. (2002): *Társadalom-lélektan*. Osiris Könyvkiadó, Budapest.
- Szabó É. (2007): „Sikeres embert faragni” – Pedagógusok véleménye a sikerességről és az iskola szerepéről. *Pedagógusképzés*, 2007/1, 27–37.
- Szabó É. (2012): A serdülők sikerfelfogása. A siker, mint társadalmi érvényesülés cél az információs társadalom korában. In: Körössy J. – Kőváry Z. (szerk.): *Fiatalok biztonságkeresési stratégiái az információs társadalomban*. Primaware, Szeged. E-book: http://www.psy.u-szeged.hu/psy/attachments/article/620/ebook_0618_2.pdf (2014.02.03.)
- Váriné Szilágyi I. – Solymosi Zs. (1999) (szerk.): *A siker lélektana. Szociálpszichológiai és szociológiai tanulmányok a sikerről*. Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.